

ՊԱՏԿԵՐ

ՀԱՆԴԵՍ ԿԻՍԱՄՍԵԱՅ

ԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ ԹԻԻ 21

15 Փետրոշար 1899

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

ՏՊԱՐԱՆ.

ՃԻՎԷԼԷԿԵԱՆ

Պատր Ալի Ճառտէսի Թիւ 20

1899

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

— — —

1 Ս. Պատարագն եւ ժամերու մատուցումն Քրիստոնե-
ութեան մատաղ տիոց մեջ՝ քննադատուած Բագմավկայէն :

2 Ալպեանք .

3 Մարդկութեան Փառքերը .

4 Հնախօսական Հնդիկ Մատենագրութիւն .

5 «Պատկեր» հանդեսն.

6 ՎԱՐՔ Ս. ՄՈՆԻՔԱՅԻ. ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ Վ. ԱԲԿԵԱՆ.

Պ Ա Տ Կ Ե Ր

Հ Ա Ն Դ Ե Ս Կ Ի Ս Ա Մ Ս Ե Ա Յ

Իննեւորդ Տարի

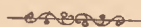
թիւ 21

15 Փետրուար 1899

«Ս. ՊԱՏԱՐԱԳՆ. ԵՒ ԺԱՄԵՐՈՒ ՄԱՏՈՒՑՈՒՄՆ

ՔՐԻՍՏՈՆԷՈՒԹԵԱՆ ՄԱՏԱՂ ՏԻՈՑ ՄԷՁ»

Քննադատուած Բազմավեպէն

ՊԱՏԿԵՐԻ ՊԱՏԱՍԽԱՆՆ

(Շարունակութիւն տես քիւ 20)

Ս. Յուստինոս վկայ կրկնելէ յետոյ կիւրակէի համար օր արեւու բացատրութիւնն , պատճառն կը յարէ . վասն զի այն օր ստեղծեց Աստուած զաշխարհ , եւ այն օր՝ Յիսուս յարութիւն առնելով նորոգեց զայն . եւ երեւելով աշակերտաց ուսոյց վարդապետեց զանոնք Ս. Հացին եւ իւր արքայութեան նկատմամբ . ինչպէս որ գրեցինք . Չրոնադատենք Ս. վկային խօսքն . այն օր յարեաւ , կիւրակէն է միակ . յարութեան օրն . այն օր ուսոյց՝ կիւրակէն է , տարածական :

Արդեօք այսչափն տեսնելէ յետոյ՝ յանդգնութիւն պիտի թուի ինձ ըսելն՝ թէ նոյն իսկ Փրկիչն նուիրագործած եւ սըրբած էր կիւրակէն անձամբ , եւ այնպէս հրամայած իւրաքիճնութեան Յարութենէն յետոյ առաջին եւ երկրորդ անգամ ի ժողովի գանուող Առաքեալներուն Փրկչին յատնութեանց Յովհաննու մէջ բացորոշ կերպով կիւրակէ նշանակուիլն , եւ նոյն Աւե-

տարանչին միջանկեալ տեսութիւններն չհամընդ՝ միայն ժողովեալ Առաքեալներուն Փրկչին յայտնուին եւ ի հաց հրաւիրեն երրորդ յայտնութիւն կոչելն , հաստատութենէ աւելի է մեր խնդրոյն , եւ մեծ նշանակութիւն ունի նաեւ ի Հացին յայտնութեան : Առաքելոց միայն կիւրակէ օրերն պատարագելն , եւ առաջին Գրիստոնէից այդ օր միայն ի ժողովի ըլլալն , Առաքելոց թղթոց վկայութիւնքն , Պլինիոսի կրասւրոյ թուղթն , Ս. Յուստինոսի (վկայեալ 169 ին . Բ զարուն երկրորդ կիսուն) ջատագովականք , Ս. Իգնատիոսի , Ս. Կղեմայ Հռովմայեցոյ (Ա. Կորնթ. Խ.) թղթեր , անդր քան զկարծիս վկայութիւն , փաստաբանութիւն եւ հաստատութիւն են այն իրականութեան զոր կը պաշտպանենք , եւ զոր Փլէօրի կամ այլ ոք անտեսելու համար՝ եթէ այդպէս է՝ վրիպած կամ չփութած համարելու ենք :

Ս. Իգնատիոս Կիւրակէներու խորհրդական մտաց համար շատ գեղեցիկ եւ իմաստալից խօսք մ'ունի . ընդդէմ Երիտնիտներու որ զշարաթն կիւրակէի հետ կ'ուզէին հաշտեցունել , շատ գեղեցիկ , կ'ըսեմ , եւ մեր խնդրոյն ի նպաստ . Բազմավէպ գուցէ թէ զայդ ալ բռնազբօսեալ անուանէ : « Մի՛ շարաթանալ , այլ ըստ կիւրակէին կեալ . . . յորում ծագեցին մեզ կեանք : » (Իգն. Մագն .) :

Ոչ իբր յաւելուած ինչ , այլ գեղեցիկ հնութեան իբր զհարիկ աւանդն՝ կը յիշեմ հոս՝ Վարդապետութիւն ԺԲ. Առաքելոց անուանեալ Մատենէն Փրկչին պատուէրն , որ է այս . « Ըստ կիւրակէի Տեառն ժողովեալ բեկեք հաց եւ գոհացարուք » : Ըստ կիւրակէին կը նշանակէ ամեն կիւրակէ եւ միայն կիւրակէ :

Ոմանց համար՝ որ չգիտեմ ինչպէս այս մատենիկն կը չփոթին նոյն կամ նման անուն կրօղ վաղուց ծանօթ գրուածներու հետ , թէպէտ եւ այնչափ ըսուեցաւ , եւ նոյն ջրով կ'ուզեն լուանալ , աջ ու ձախ ըսելով բան մը՝ ըսած ըլլալու համար , ինչպէս անցեալներն Բիւրակն , որուն լռութեամբ պատասխանելն պատշաճ էր մարդոյ , այսչափն միայն կ'ըսենք՝ զի մեծ է ասոր եւ անոնց խտրին , եւ այնչափ՝ որչափ երկինք երկրէ :

Կրկնեմք ուրեմն անգամ մ'ալ՝ թէ մինչեւ Երրորդ դար

Եկեղեցին միայն կիւրակէ օրերն կը բեկանէ Հացն : Երրորդ դարէն կը տեսնենք կամաց կամաց ընդարձակութիւն առնուին Ըստ իս՝ նախ չարաթ օրն է որ կիւրակէին բախտին կը վիճակի : Իսկ Ֆլէօրիի ըսածն Բ. Դարուն համար՝ Պելլիկիայ (Pellicia Ա. 247) ըսածէն առնուած է . որ ոչ թէ Զորեքչաթ թին միայն (ըստ ԲազմաՎիպին Գ զիտողութեան) այլ եւ Ուրբաթն կը դնէ : Այլ այս Պահոց պատարագն է , ոչ թէ հացի բեկումն : Ուրբաթ խաչելութեան սուգն է . հնար չէ չարչարանաց հարսանիքն կարծել . ինչպէս մեր Քրիստոսեան կարծեմ կ'ուզէ ըսել՝ Ուրբաթի պատարագն՝ յիշատակաւ պատարագի Փրկչին ի խաչի խօսքով . Բազմավէպ 1898 Ապրիլ . 191 էջ : Ուստի չէ ընդունելի Մեծ . Քրիստոսեան եւ ոչ իսկ երրորդ Դիտողութիւնն . որ է հետեւեալն : — « Քրիստոնէութեան սկիզբը միայն կիւրակէ պատարագելը՝ բացարձակ կարծիք չէ . Ֆլէօրի միանգամայն ուրբաթն ալ պատարագելի կը դնէ . Եւ Պելլիկիա կը հաւաստէ չորեքշաբթի հաստատութիւնն Եւս Բ. Դարուն : »

Ուրբաթն եւ չորեքշաբթին անձանօթ օրեր չեն այո՝ նախկին Քրիստոնէից . անշուշտ յատուկ սրբազան օրեր . բայց ոչ թէ Պատարագի՝ այլ սղոյ եւ ապաշխարութեան : Ինչ որ է այսօր հայ Եկեղեցւոյն մէջ Զորեքշաբթին եւ Ուրբաթն՝ նոյնն եղած է Քրիստոնէութեան սկիզբն՝ առաջին եւ երկրորդ դարերուն մէջ . եւ ճիշտ նոյնը :

Քրիստոնէութեան մատաղ տիոց եօթնեակն երեք զլսաւոր օր ունի . կիւրակէ՝ ինչպէս կրկնեցինք եւ երեքնեցինք վերը՝ Օր ցնծութեան . այն օր առաջինն է եօթնեկին . Ս . Հացին բեկումն է , Ս . Ժողովը , Զորրորդ եւ Վեցերրորդ օրեր . նորածին Եկեղեցւոյ երկու հսկման օրերն . առաջինն Փարիսեցւոց դատաստանին եւ Յուդայի մատնութեան յիշատակաւ . իսկ վերջինն՝ Փրկչին չարչարանաց եւ մահուան : Ուրեմն երկու պահոց օրեր , սուգի օրեր : Թէ այսպէս է՝ Աւետարանէն ունինք . « Յորժամ բարձցի ի հոգանէ փեսայն՝ ապա պահեսցեն : » Թէ սկզբնական Եկեղեցին այս այսպէս զիտէր եւ կ'ընէր , ահա Տերտուղիանոս թող վկայէ . (Յղ . Պահոց . Բ . հմտ . Ժ .) « Առաքեալը անգամ այսպէս (այդ օրերն) պահեցին՝ յորժամ բարձաւ ի նոցանէ փեսայն » : Եւ արդարեւ Յուդայի մատնութեամբ (չորեքշաբթի) եւ ինչի մահուամբ (ուրբաթ) բարձաւ փեսայն ի նոցանէ . ուստի տրամութեան եւ սգոյ մէջ են . կը պահեն .

Այս ամենաբնական էր . քանի որ Փրկչին ըսած էր . Ի-

միններս պիտի պահեն երբ փեսայն բաժնուի իրենցմէ . քանի որ փեսայն կայ՝ մանկանց առագաստը սուգ առնույ չէ հնարաբաճաւ փեսայն , մանկունքն սուգ ունին . ուրախութիւն ցնծութիւն չկայ : Սուգ եւ Պատարագ իրարու հականիշ բաներ են Քրիստոնէական Եկեղեցւոյ մէջ . եւ եթէ ուզէք հասու ըլլալ՝ թէ որչափ է այս երկուքին խտրին , ուշ գրէք Փրկչին խօսքին . Երբ փեսայն անոնց հետ է՝ հարսանիք ունին . իսկ երբ կորուսած են փեսայն՝ սուգ ունին :

Եւ գիտէ՞ք թէ որչափ մեծ նշանակութիւն ունի այս նախական Եկեղեցւոյ սովորութիւնն ու կարգ , զոր այնպէս յանխորհուրդս կը կարծեն ոմանք չընդունիլ կամ հակասել : Պատարագն հարսանիք մ'է . ուր փեսայն էսպէս ներկայ է . ահա Մատաղ Քրիստոնէութեան հաւատքն Ս. Հաղորդութեան նշկատմամբ :

Քրիստոնեայ Եկեղեցին շատ բաներ առած իւրացուցած է հրէական ժողովարանէն . ինչպէս նաեւ իւրաքանչիւր աղգային եկեղեցի իր հեթանոսութեան տաճարներէն :

Հրէական ժողովարանին շաքաթական զլիաւոր երեք օրերն էին . առաջինն՝ Շաքաթ . հանգիստ . սուրբ օր . երկրորդն եւ երրորդն՝ պահոց օրեր : Քրիստոս կը փոխանակէ Միաշաքաթին՝ առաջնոյն , Յարութեան , Յնծութեան , հարսանեաց օր . զի փեսայն կը յայտնուի . եւ Զորեքշաքաթին եւ Ուրբաթ կը նուիրագործին , զի փեսայն կը բաժնուի :

Մինչեւ երրորդ դար այս այսպէս կը պահուի : Այս կրկնակ պահոց օրերուն Պատարագ չժատչիր . Ս. Հացն չբեկանիր . Քրիստոս չյայտնուիր . զի մատնուած է Յուդայէն . զի խաչուած է հրեաներէն :

Քիչ մ'ալ բնական կերպով խորհինք . միթէ՞ աշխարհք այսպէս պիտի չընէր իր սրտահար սիրակէզ անձին յիշատակին : Եւ այս բնչ անբնական . քանի որ Փրկիչն ինքնին մէջ կը բերէ նմանութիւնն :

Տերտուղիսնոս կը վկայէ՝ (Յղ. Պահոց Բ.)՝ թէ հաւատացելոց մէջ երկու տեսակ Պահք կային . մին երեկոյեան մինչեւ իններորդ ժամն կ'երկարէր եւ ապա կը լուծուէր . երկրորդն՝ մինչեւ արեւմուտք , որ է՝ յաջորդ օրուան սկիզբն : Թէ ինչո՞ւ

եւ ինչպէս այդ երկու տեսակն , ինձ աւելորդ է յիշել . հոն կը գտնէ փափաքօղն եւ խորհօղ :

Ս. Փրուկառուսի Եպիսկոպոսի եւ իր երկու ընկերներուն Աւգուրիոսի եւ Եւլոգիոսի վկայական մահուան ներկայ գտնուող Քրիստոնեայ մը՝ որ սրտց վկայաբանն եղած է՝ արժանահաւատ անձն՝ զոր քննադատաւ առանց անուան կը յիշէ , (ուշադիր ըլլանք Գ դարուն կէսէն ասդին ենք) , այսպէս գրած եւ կտակած է մեզի .

«Վալերիանոսի եւ Գալլիենոսի կայսրութեան օրերուն , 259 թուականին յունուար 16ին , կիւրակէ օրն կը ձեռքակալուին վկայքն . եւ յաջորդ ուրբաթ՝ Տարրակոնի ամփիթէատոնին մէջ խարոյկի վրայ կը հանուին : Մինչ իւր ընկերներով ի մահ կ'երթար վկայն՝ չրջակայ եղբարք բաժակ կը մատուցանեն խառնեալ՝ որպէս զի զօրանան : Իսկ սուրբն պատասխան կուտայ . «Ոչ է ժամ լուծման պահոց » : Եւ կը յաւելու կենսագիրն . «Վասն զի չորրորդ ժամ էր աւուրն : Չորեքշաբթին՝ կ'ըսէ , բանտին մէջ մեծահանդէս հռչակելով՝ ուրբաթի պահքն երկնքի մէջ կը լուծէին , ուրախ եւ անկասկած այլ եւս » :

Թէ ինչ էր այդ չորեքշաբթիին մեծահանդէս հռչակումն՝ եւ ինչ եւ ինչպէս այդ օրուան եւ ուրբաթի պահոց լուծումն , փափաքօղք կրնան կարգաւ զայդ Ruinart, act. sinc. էջ 190, եւ այլն . եւ Տերտ. յիշեալն : Քրիստոնեայք այդ երկու օրերուն մինչեւ ժամն ինն կը պահէին . իննէն յետոյ Պատարագաց աղօթքին ներկայ կ'ըլլային . եւ աղօթքին աւարտման՝ հաղորդելով Ս. Հայցին՝ որ յատուկ պահուած էր կիւրակիէն , եւ ոչ թէ այն օր կը մատչէր , կը լուծէին պահքն բնականաբար : Վասն զի հաղորդութիւն սուրբ Հայցին՝ օրուան սուգն կը փառատէր . օրուան լմննալուն մօտ : Ս. Հայցին բեկումն չէր այդ . ինչպէս ոմանք կարծած են , եւ որոնց վրիպակին հետեւած է զուցէ յանգագաստ Մեծ . Քննադատս , եւ համարած՝ թէ երկրորդ դարուն Չորեքշաբթին եւ Ուրբաթն պատարագելի էր : Այս է մեր Պահոց Պատարագ կոչածն . այս է նախկին Քրիստոնէից իններորդ ժամու պատարագն , զոր այնքան մեծահռչակ կը տօնէին , նոյն իսկ բանտարկեալ վկայք զնդաններու մէջ . ասոնց նոյնութիւնն է մեր Եկեղեցւոյն պահոց պատարագն : Որով Բաղմովէպի Ե եւ Չ զիտողութիւնքն ի սպառ աննշա-

նակ եւ աւելորդ կը նկատեմ : Այս է Messes des présanctifiés ըստածն . (Լիթուրյիա դօն բրայիաամէնօն) . անյիշատակ հնութեան մնացորդն . զոր յոյնք եւ մերս Եկեղեցի ունէր եւ պահած է , կամ թէ չունէր եւ առած է . բաւական է որ ունի այսօր : Վասն զի այս է ինձ կարեւորն : Տես Եւքոյ . էջ 187 , 197 . եւ կատարուած աղօթից մերոյս հետ նոյնութիւնն :

Ինչպէս յայտնի է՝ եւ մանաւանդ Մեծին Յուստինեայ վկայութեամբն հաստատուն , Քրիստոնեայ նախկին Եկեղեցին ամեն միջոց ունէր առանց զժողարութեան բանտերու եւ զընդաններու խորերն անգամ մտնելու եւ իր վկայքն սրտապնդելու : Ս. Յուստինոս ըսաւ , թէ հեռաւորաց ի ձեռն սարկաւազաց առաքի սուրբ հացն . նոյն Յուստինոս նոյն առղերուն մէջ կը խօսի՝ թէ ինչպէս խիստ շղթայից մէջ գտնուողներու՝ եւ ասպնջական պանդխտելոց անգամ՝ նիւթականն կ'ապահովէին Եղբարք : Եթէ այսչափ հոգով եւ դիւրաւ նիւթականն , որչափ աւելի հաւատոցն , որուն համար կեանքն եւ ինչք կը նուիրէին սիրայօժար : Փրուկտուոսեանք այդ Ս. Հացին ճաշակմամբ Զորեքչաթին մեծահանգէս կը հաշակեն . իսկ Ուրբաթն՝ վասն զի լուծման ժամն հասած չէր , վկայական մահուամբ կը լուծեն պահքն . Քրիստոսի դէմ յանդիման ներկայութեան : Այս ամենն մտացածին չէ կարծեմ , եւ ոչ իսկ բրոնազբօսեալ : Քրիստոնէութեան մատաղ տիոց մէջ՝ չորեքչաթաթին եւ ուրբաթն պատարագելի չեն բնաւ : Սակայն մատաղ տիքն կ'աղաչեմ չերկարենք՝ Մ'ած. Քննադատ՝ մինչեւ հազար կամ երկու հազար տարին , որ մօտ է . հարիւր տարիէն կը հասնի : — Տեսնենք այժմ Բազմավէպի է Դիտողութիւնն , եւ կնքենք խօսքերնիս . ութերորդ խնդիրն թողլով յաջորդ պատեհի . զի պարզ կասկած եւ կարծիք մ'է անձնական . այսինքն՝ Ծննդեան տօնին կիրակի տօնուելուն վրայ :

Նոյն Ս. Փրուկտուոսեանց վկայաբանութիւնն կ'ըսէ՝ թէ թէ երբ խարոյկին բոցերն սկսան բարձրանալ եւ սրբոց կայանքն այրեցան , ծուր գրին փայտակերտին վրայ , ժամն ինն դեռ չեկած , ըստ եղանակին եւ ըստ սովորութեան աղօթից , զի ընդ վկայա եւ ընդ մարգարես ի դրախտին . . . յուծցեն գալահս : (Անդ) : Այսինքն Պահոց օրուան սովորութեան եւ եղանակին համեմատ ծուր դրին . եւ ոչ թէ կիւրակէից եւ Ս. Հաղորդութեան ներկայութեան եղանակին եւ սովորութեան համեմատ յոտին կանգուն կենալով :

Մեծ. Քննադատութե արժանի կարծիք յայտնելն
ինձ վերագրելով՝ իրեն յայդմ սովորեալ զաղափարն կը պարզէ :
Տեսէք թէ ինչ կ'ըսէ . Ի ծուներ աղօթելն միայն հսկման կամ
պահոց անուրց յատուկ չէր . այլ սովորական : Ինչո՞ւ . —
վասն զի Մրկ . Արեղիոս կայսեր ժամանակ Մետիլինացի
քրիստոնեայ զօրքն երբ պատերազմի պիտի մտնէին , նախ
խոնարհեցան ծուներ եղին ի վերայ երկրի որպէս եւ մեք սո-
վորութիւն ունիմք . եւ փակագծի մէջ կը յաւելու գեղեցիկ
խորհրդածութեամբ՝ (եւ ոչ քե միայն ի պահս) յաղօթս կա-
լոյ , եւ աղաչէին գԱստուած : (Եւսեբի Պատմ. եկեղ. Ե. Ե.) :

(Շարայարեի)

Ս. Վ. ՆԱԶԱՐԵԹ .

ԱԼ ՊԵ Ա Ն Ք

ԱԼ ՊԵ Ա Ն Ց ՃԱՄԲԱՆԵՐՆ

(Շարունակութիւն տես քիւ 20)

Լօղարէի կապանէն՝ որուն ձախ կողմը զարմանալի բու-
սականութեամբ բեղուն մարգեր կը տարածուին , զիւրին եւ
զուարթ միտմամբ կիզանի երկայնութեամբ ճամբան կը հասնի
Դաղղիոյ ամենէն բարձր քաղաքն , Պրիանտոն : Մինչեւ քա-
ղաքին զուռը կառքէն կրնաք չիջնել . իսկ անկէց ներս հնար
չէ առանց հետի երթալու առաջել : Շարժական կամուրջն

անցնելէն յետոյ՝ 1815ին արձանագրութիւնն կարդացէք . երեք ամիս առանց կերակրոյ անձնատուր չըլլար պաշարման : Պատուաբեր յոյժ Պրիանսոնի , որ ըստ առածին փոքր քաղաք՝ այլ համբաւն մեծ : Քիչ ժամէն՝ կամ ժայռի մը մէջ փորուած ճամբէ մը կամ նրբուղիէ մը՝ դեղաղարդ անտառին մէջէն՝ կը հասնինք Ճինեվրայի կապանն . Շապերդոնի բուրդին ստքն : Գաղղիոյ եւ Իտալիոյ սահմանագլուխն է . 1860 մեզր բարձրութեամբ : Հոն երբեմն Յանսսի նուիրական տաճար մը կար , որուն անուամբ կը կոչուէր այս ամենէն զիւրին եւ ամենէն յաճախեալ անցքն . կամ ասկից եւ կամ փոքր Ս. Պետարտէնէ կը համարուի Աննիբալտայ անցքն : Հոն այսօր արձանագիր մը կոթողին վրայ չորս լեզուաւ նախշոն առաջնոյ գոլութիւնն կը կարդայ , որ « Այս ճամբան եւ աշխարհիս խաղաղութիւնն հաստատեց » : Լեռնաղաշաին վրայ երկու աղբիւրներ կան . որոնց մին Ի Գաղղիա կ'իջնէ , Տիւրանա . եւ միւսն յԻտալիա , Տօրա Բիբարիա :

Թողունք որ այդ կրկին գետերն իրենց պայծառ ջրերն բխեն , եւ մենք մտնենք գեղանի Իտալիոյ սահմանին մէջ : Աստիճան աստիճան կ'իջնենք վար մինչեւ Ուլքս . որուն մէկ անկիւնն կառուցուած մեծ պանդոկի մը ճակտին վրայ կը կարդանք « Քողեան Ալպեանց » : Քոթ կամ Քոռ գաղղիական նախկին պետի անունն է : Սընիս լեռան փապուղիէն ելլող փրանկ եւ իտալ շոգեկառքն մինչեւ հոս կը հասնի . 3500 մեզր երկայնութեամբ ուրիշ փապուղի մը Մարսիլիոյ Պրիանսոն Ուլքսի ճամբան կրնայ կապել Դուրինի գծին հետ :

Բարիզ Դուրինի երկաթուղին Շանպէրէն անցնելէն յետոյ Իզերի հովիտն կը թողու եւ Արքի ձորին մէջ կը մտնէ մինչեւ Մոտանի մեծ փապուղւոյն ընթանն : Ծամբուն վրայ Արքի առաքասահ հոսանքն կայ , որ մերձաւոր սառնարանէն իջնելով կրկին լեռնաշղթայից մէջէն՝ ուր եղեւենեաց ծառաստան մ'է միայն՝ կ'ընթանայ յառաջ , կարծես Հոռնի կամ գուիցերիական Վալէի հովիտներուն մէջ ենք : Կրկին լեռնաշղթայից վրայ վարէն աներեւոյթ սառնարաններ կան . աջակողմեանն Միլանէն տեսանք մենք մեծ շղթային կատարին վրայ , իսկ ձախակողմեանն՝ Մօրիէնի կամ Արքի ձորերն Բարձր Իզերինէն կը բաժնէ : Ալպական սքանչելեաց կեդրոններէն մին է սա զանուածն : Պիտի դառնանք նորէն : Մոտանի մօտէն երեւցող

արծաթեայ գազաթն Վանուաղի սառնարանին կատարն է . Սափուայի հրաշալեաց մին :

Վերջապէս մտանք իտալական շոգեկառքն , շտկենք ժամացոյցնիս Հոռովայ միջօրէականին վրայ . 47 վայրկեան աւելի ծեր ենք Բարիզինին վրայ : Կայքէն կը տեսնենք շատ հեռուն բարձրերն սեւ ծակ մը , փապուղւոյն մուտքն է : Ինչպէս յայտնի է ուղղակի մէջը չալիտի մանենք , այլ քաղցր հակմամբ ոյորտ պտոյտներով : Երբ կառքն լերան ծայրն է՝ Մոտանա շատ ցած կ'երեւի : Ո՛հ , եթէ իննանք վար . Աստուած պահէ : Երեք հազարամուշկու երկայնութիւն ունի փապուղին . զրեթէ 40 վայրկեան անցաւ դեռ չեկանք այդ շուղէն : Սխալ է Սընիսի փապուղի ըսել . վաճառի նա 47,000 մեղր հեռու է . Յրէյիւս լերան ընդդէմանեայն է այս : Ազդ մը կայ իտալերէն , դաղղիերէն , անգլիերէն , գլուխներն դռնէն դուրս չհանել . մահու պատիժ կայ . կամարներուն հաստատութեան համար զրուած ցիցերուն պատճառաւ : Չորս դին մութ է , տեսնելու բան չկայ . մտածենք այս փապուղւոյն վրայ :

Իտալիոյ Պատրոնէլ գիւղին զաւակն է Պ. Մէտալիօ , այս հսկայագործութեանս առաջին խորհուրդն յլացող : Աւպեանց այս մասին նեղութենէն զրդուելով՝ 1832 ին կ'առաջարկէ Գարլո Աւպէրդո թագաւորին Մոտանի եւ Պարտրոնէլի մէջ փապուղի մը փորել : Սարտ կառավարութիւնն յատուկ մասնախմբի մը կը յանձնէ քննութիւնն եւ պատասխանելն . աստուերիք տարուան մէջ վերջապէս քննութեանց արդիւնքն հաստատական կ'ըլլայ :

Այլ այն ատենի գործիքներով երեսունուվեց տարւոյ կարօտ էր գործին կատարումն : Շատ մը գիտնականներու քննութենէն եւ փորձէն յետոյ՝ սափուայի երկրաչափ մը ճնշեալ օդով չարժօղ ծակ բացող գործի մը կը հնարէ . 1857 օգոստոս 31 ին կ'ըսկսի աշխատութիւնն Բիեմոնդի կողմէն միայն . 1862 մայիս 7ին Գաղղիա կ'աջակցի աշխատութեանն . եւ 13 տարուան մէջ Յրէյիւսի փապուղին կը բացուի 75 միլիոն ֆրանք ծախքով :

Ծննդեան օրն 1870 ին լոյրը Եւրոպա՝ բաց ի Բարիզէն որ պաշարուած կղզիացած էր աշխարհէս՝ կ'իմանար զի գիտութեան ցոյց տուած կէտին վրայ Իտալիա եւ Գաղղիա ձեռք տուած էին իրարու : Յաջորդ տարին 1871ին սեպտեմբեր 17ին

բացման հանդէսն կը կատարուէր : Պ. Սոմէյլէ կատարեց իր հրաշակերտն , այլ բացման ներկայ չէր . երկու ամիս առաջ իս հայրենի բնակարանին մէջ ի Գաղղիա վախճանեցաւ :

Այս դարուս նշանաւոր հսկայագործութեանց մէջ են այս Ֆրեյիւս լերան՝ Ս. Կոթարի եւ Սուեզի պարանոցին պեղմունքն :

Մեր այսպէս խօսելու պահուն չողեկառքն կը վարէ ըզմեզ փապուղւոյն բարձրագոյն կէտն , ուր իտալ եւ փրանկ սահմանազուխն է միանգամայն : Հոս մեր գլխոյն վրայ 1600 մեղր բարձրութեամբ ժայռ մը կայ, ձիւն եւ սառ միանգամայն : Ուղեւորաց ոմանք ճնշարդելութիւն կ'ըզգան . իսկ ես քիչ մը բարեխառնութեան բարձրութիւնն կ'իմանամ , ոչ ինչ աւելի : Այս կէտէն կ'իջնանք Իտալիա . խաւարն կը մեղմանայ , ահա լոյսն . եւ թռքերն կ'ըսկսին ազատ ու մաքուր օդ շնչել :

Պատրոնէլ հասած ենք : Դուրին իջնելու համար դեռ 1000 մեղրէ աւելի կայ : Նոքանոր փապուղիներ կայծակի արագութեամբ կ'անցնինք : Աչքն խորախոր հովիտներու եւ ձորերու վրայ կ'իյնան : Հաղիւ հազ ժամանակ կ'ուռնենանք մերձաւոր սառնապատ կատարներն նկատելու , Սընիս լերան ճամբայն , Սուզա քաղաքն , եւայլն . եւ ահա դուրանի վրայ ենք այլ եւս , եւ կը մտնենք Դուրինի գեղակերտ կայարանն :

(Շարայարեյի)

ՄԱՐԴԿՈՒԹԵԱՆ ՓԱՌՔԵՐԸ

ԿԱՐՍԻԱ ՄՈՐԷՆՕ

Ա.

Գարրիէլ-Կարսիա Մորէնօ ծնաւ ի Կուայաքիլ (Էքուադոր) 1821 զեկտեմբեր 24ին : Իւր հայրն Գարրիէլ-Կարսիա Կոմէզ՝ որ Սպանիոյ Վիլ-Լափէրտ քաղքէն եկած եւ հաստատուած էր Էքուադորի մէջ , չուզեց խոնարհիլ նոր Հանրապետութեան առջեւ որ տապալած էր սպանիական կառավարութիւնն , եւ նախամեծար համարեց աղքատ ու աննշան ապրիլ հաւատարմութեամբ քան մեծաշուք եւ փարթամ՝ ուխտադրուժ անձնասիրութեամբ : Իւր մայրն որ կը կոչուէր Մէրսէտէս Մորէնօ եւ որոյ մականունն ընդունեց սպանիական սովորութեան մը համաձայն՝ առաքինի դուստրն էր Կուայաքիլի դատաւորի մը , եւ արժանաւոր ընկերն իւր ամուսնոյն : Այս քրիստոնեայ ծնողք որ այնքան հաւատարիմ էին իրենց պարտուց առ Աստուած եւ առ մարդիկ , ոչ իմիջ աւելի գուրգուրանօք փարեցան քան իրենց որդւոց դաստիարակութեան , յորոց ութերորդն կոչուած էր տիեզերահռչակ լինելու եւ իւր ընտանեաց անունն անմահացնելու :

Գաբրիէլ նիհար ու տկարակազմ, փափուկ ու երկչոտ, իւր առաջին տարիներուն մէջ չյայտնեց բնաւ ինչ որ պիտի լինէր մի օր :

Անչափահաս մանուկ մ'էր դեռ , երբ կորոյս իւր հայրն , եւ նիւթական անկարողութեան պատճառաւ , իւր մայրն անձնուէր կրօնաւորէ մը խնդրեց ստանձնել իւր որդւոյն դաստիարակութեան խնամքը : Հայր Պէտանդուռ ոչ միայն սիրայօժար ընդունեց աւանդել բարոյադիտութեան , լատիներէնի եւ արտաքին գիտութեանց դասեր , այլ խնդրեց նաեւ իւր երկու քոյրերէն՝ որք ի Քուրիզօ հաստատուած էին՝ իրենց քով ընդու-

նիլ ուշիմ պատանին եւ օգնել նմա իւր ուսանողական կեանքի
դժուարութեանց մէջ : « Այդ դեռատի ուսանողն, կ'ըսէր իմաս-
տուն կրօնաւորը , պատիւ պիտի բերէ մի օր ամէն անոնց որք
կը նպաստեն իւր կրթութեան » Ապագայն ցոյց տուաւ թէ
Հ. Պէտանդուս իւր կարծածէն շատ աւելի մեծ ճշմարտութիւն
մը խօսած եւ առանց գիտնալու անմոռանալի մարդարէութիւն
մ'ըրած էր այդ օր :

Գարբիէլ շատ ժամանակի չկարօտայաւ լինելու համար
Քուրդոյի ամենէն փալլուն ուսանողն : Դեռ մասնաւոր ճիւղ
մ'ընտրած չլինելով , ուսման ամեն ճիւղերն ալ ուզեց մշակել ,
թէեւ մեծագոյն հրապոյր մը կ'զգար ուսողութեանց եւ տար-
րաբանութեան , ռակայն այն հրաշալի ընդունակութեամբ զոր
ունէր ամենայնի՝ եւ չնորհիւ իւր զարմանալի յիշողութեան՝
յաջողեցաւ ուսանիլ նաեւ գրականութիւն , պատմութիւն ,
փիլիսոփայութիւն , աստուածաբանութիւն , եւ բաց ի մայրենի
լեզուէն՝ լատիներէն , ֆրանսերէն , իտալերէն եւ անգլիերէն :

Այն ինչ աւարտած իւր ուսմանց շրջանն , փալլեցաւ իս-
կոյն իրր ատենախօս պերճաբան , հրապարակադիր կորովի եւ
իրր բանաստեղծ ներշնչեալ : Անշուշտ մեծ էր իւր իմացա-
կանութիւնն , բայց բան մը կար որ իւր իմացականութենէն
ալ աւելի մեծ էր , այն է իւր աշխատասիրութիւնն : Կրնանք
ըսել իրեն համար , — ինչ որ առաւել կամ նուազ տարբերու-
թեամբ կրնայ ըսուիլ միշտ ամեն մեծ մարդոց համար , — աշ-
խատութեան կիրքն ունէր : Երբ գիշերներն երկար ժամեր
կարդալէ վերջը , անողոք քունը կուգար բաժնել գինքն իւր
սիրելի գիրքերէն , նոր հնարքներ կը գտնէր այդ գծպատեհ
հիւրն վանելու համար . — կ'երնէր երեսը կը լուար կամ օտ-
քերը պաղ ջրոյ մէջ կը դնէր , եւ բոլորովին պարտասեալ միայն
կ'երթար հանգչելու : Շատ անգամ եւս մահճակալէն կը վերցնէր
անկողին եւ վերմակ , եւ առանց զգեստներն հանելու կը պառ-
կէր՝ քունը չերկարելու համար : Բայց ապստամբ բնութիւնն
իւր վրէժն կը լուծէ յաճախ . բոլոր այս կտամաւոր եւ ծայրայեղ
զրկումներն տոնքան խանդարեցին իւր առողջութիւնն , որ բա-
ւական ժամանակ աչքի ցաւ եւ ուրիշ տկարութիւններ ունե-
ցաւ :

Իւր հայրենեաց դործնական ծառայութիւններ մատուցա-
նելու բաղձանօք ուսաւ նաեւ մարմնամարդ , զինավարժու-
թիւն , ձիարշաւ եւ այլն : Ընդ հուպ յաջողեցաւ այնքան ճար-

տառութեամբ չարժեղ սուր որքան գրիչ . ու այսպէս «Էքզուզորի ամենէն մեծ ատենարանն եւ առաջին պետական անձն եղաւ նաեւ ամենէն քաջ տիգաւորն, ամենէն անխոնջ հեծեալն եւ ամենէն ճարտար զօրավարն » Բայց արտաքին թշնամեաց յաղթող ըլլալու համար պէտք է նախ յաղթել մեր ներքին թշնամոյն , — այն է մեր յոռի բնազդմանց եւ կրից : Ունին զնոնք իւր նրբամիտ կենսագրին , Պ. Վիլֆրանչի . « Երբ քսանամեայ իւր ուսումն աւարտեց , չունէր տակաւին քաղաքական եւ զինուորական այն լուսապսակն , բայց կատարեալ երիտասարդ մ'էր . բարձրահասակ , ճակատը լայն , աչքերն սեւ , սուր եւ վճիտ , եւ իւր բոլոր շարժմանց , իւր բոլոր խօսից մէջ անկեղծութեան հով մը , որ կը գրաւէր ամենուն սիրտը : Քուրիոյի սրահներն բացուեցան իւր առջեւ , մայրեր որ զուստրեր ունէին ամուսնացնելու որոշեցին զայն հակառակ իւր ազքատութեան , եւ անմեղ պչրանքներ ուղեցին կարծես յափշտակել այս գեղեցիկ գիտունն յայնմանէ որ եղած էր ցայն վայր իւր միակ կիրքն , — մատենաներէն » Բայց ի զուր փորձութիւնն ցուցուց իրեն պարի հնչտութիւնն եւ երեկոյթներու հաճոյքներն : «Ինկաւ նա յոտս իւր խաչելութեան , եւ գոչեց . « Կեանքն չափազանց կարճ է կորսնցնելու համար մի օրն իսկ սնոտի բաներով » Յետոյ կանգնեցաւ , եւ ամբիւ մ'առնելով իւր զլուխն ածիւցի վանականի մը պէս , ու իւր գիրքերուն նայելով ըսաւ . « Ո՛վ գիրքերս , այսուհետեւ հաւատարիմ կը մնամ ձեզ կամայ ակամայ , առ նուազն ցեց ամիս » :

Ուսման սէրը , իւր կեանքն օգտակար ընելու տենչն , Աստուծոյ ծառայելու անկեղծ փափաքն՝ եկեղեցական լինելու զիտաւորութիւնն ներշնչեցին նմա . չուտով պարեգօտ մը գնեց եւ պահեց կիսասարկաւազութեան օրը հագնելու համար : Իւր առաքինութեամբ , բարեպաշտութեամբ , ընդարձակ եւ բազմակողմանի գիտութեամբ կրնար լինել անտարակոյս օրինակելի պաշտօնեայ մը սուրբ սեղանոյն : Բայց այս էր Աստուծոյ կամքն իւր մասին , աւելի արդիւնաւոր չպիտի լինէր իւր կեանքն տարբեր ասպարէզի մը մէջ . ահա զիտողութիւններ որք իմաստուն կերպիւ յայտնուեցան իրեն եւ որոց առջեւ կ'արժէր արդարեւ զէթ աւելի երկար խորհրդածել : Աստուած որ երկնից աստղերէն սկսեալ մինչեւ խոտին տակ աննշան միջատներէն իւրաքանչիւրին տեղն ու շարժումն որոշած է , չնետեր անշուշտ մարդկային հոգիներն խառնիխուռն աշխարհի

մէջ . ամենուն ալ տեղն ու պաշտօնն է սահմանած կանխապէս . միայն թէ բաւական խոհեմութիւն պէտք է ունենալ խնդրելու համար իրմէ որ հաճի ճանչցնել մեզ մեր կոչումն : Ամենէն բեղմնաւոր պաշտօններն ամուլ կը մնան , եւ ամենէն հանրօգուտ ասպարէզներն անձնասիրութեան միայն կը ծառայեն , անոր համար որ կարի յոյժ սակաւաթիւ են անոնք որ կը սիրեն անկեղծութեամբ հետեւիլ միայն իրենց կոչման : Մարդկային կենաց ամենէն կարեւոր կենսական եւ ամենէն տեւական որոշումն՝ յաճախ անաւանութեան եւ զօջաքաղութեան եւ մերթ իսկ թեթեւամտութեան եւ քմահաճոյից զործ մը գարձած է շատերու համար :

Երիտասարդ Մորէնօ առանց հրաժարելու իւր նոր դիտաւորութենէն կը շարունակէր իւր իրաւաբանութեան ուսումն , եւ քսան երեք տարեկան եղսւ վարդապետ յիշուաբանութեան (Docteur en droit) :

Մի օր անարժան եկեղեցականի մը գատը պաշտպանած ժամանակ տեսաւ թէ սխալած է . այս անիրաւութիւնն — թէեւ ականաւայ բոլորովին — այնքան վիշտ պատճառեց իւր արդարասէլ իրաւատենչ սրտին , որ ընդ երկար մտածեց անոր վրայ , եւ վերջապէս զգուանք զգաց այն ասպարիզին նկատմամբ ուր այնքան մեծ վտանգներու ենթարկուած է մարդկային խիղճը :

Իմաստուն երիտասարդն հասկցաւ թէ իւր կոչումն չէր փաստաբանութիւն եւ ոչ քահանայութիւն : Աստուած ուրիշ բան կը պահանջէր իրմէ : «Մնած էր նա , խօսելով իւր պատմագիրներէն միոյն հետ , ծնած էր նա լինելու համար իրաւանց սուրն եւ Աւետարանի սուրը , մեծ իրաւաբարն որ պիտի հաստատէր կարգն իւր երկրին մէջ , միանգամայն եկեղեցւոյ պաշտպանն , եւ ըստ գեղեցիկ բացատրութեան Կոստանդիանոս կայսեր , դուրսի եպիսկոպոսը :

Հ Ն Ա Խ Օ Ս Ա Կ Ա Ն

Հ Ն Դ Ի Կ Մ Ա Տ Ե Ն Ա Գ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն

(Շարունակութիւն տես քիւ 19)

Վեղայից ամենէն ճոխն եւ ընտիրն է անտարակոյս Հոիգ-վեղայն , սակայն գուցէ թէ չորսին մէջէն ամենէն յետինն իր նուիրական կարգին մէջ , վասն զի ընտրական ոճն ունի : Ամեն տեսակ պաշտամունք պարունակելով եւ կրօնականին հետ խառն արտաքին երգերն կարգելով . չկարողացաւ Սամավեղայի նուիրական երգերուն եւ Յագոսվեղայի պատարագաց երգերուն եւ Աքարվավեղայի ընտանի պաշտամանց ձայներուն պէս աւանդութեան ախորժ ազդել . սակայն այդ զանազանութեանց եւ անկախ թռչներուն պատճառաւ՝ Հոիգվեղա նախնի հնդիկ մշակեալ մտքին արձանն կը կանգնի : Հոիգվեղայի երգերուն կարգադրութիւնն՝ կ'ըսէ Weber ուսուցիչն՝ Վիդեհա եւ Պանկիալա ցեղերուն Հնդկաստանի մէջ բարդաւածած ժամանակին կատարուած է . մինչդեռ բրահմանականութիւնն տիրած եւ զօրացած էր գրեթէ Քրիստոսի թուականէն երեք դար առաջ :

Սամավեղայի ժողովածոյին ժամանակին համար որոշ բան չենք գիտեր . այլ հնար է՝ թէ որչափ ալ Հոիգվեղայէն քաղուած համարուի՝ սակայն անկէց երէց է : Սամավեղայն կանոնական է , նուիրական . իր պարունակածն Հոիգվեղայի ժողովածոյ երգերէն շատ հին է : Իբրեւ օրինակ կրնանք նկատել մեր տէրունական աղօթքին դաւառականաց մէջ կրած աւհնարին փոփոխութեան , որով մարդ չուարի՝ թէ որն է բնիկն : Այսպէս եղած են անշուշտ Սամավեղայի եւ Հոիգվեղայի զանազանութիւնք :

Իսկ Աքարվավեղայի երգերն հաւաքուած են կամ նոյն երրորդ դարուն մէջ , կրկին Յագոսվեղաներէ յետոյ , կամ քիչ վերջը :

Գալով Հոիգվեղայի պարունակութեանն՝ կրկին դառաւո-

իութիւն ունինք . որոնց թէ մին եւ թէ միւսն նոյն նիւթերն կը ներկայացունեն այլ այլապէս բաշխելով : Ասոնցմէ մին բուրովին նիւթական դասաւորութիւն մ'է . ամբողջ սամնիդայքն ութ ութերորդի կը բաժնէ աշտակա յորջորջմամբ . իւրաքանչիւր ութերորդ ութ ընթերցման՝ ատիայա ըսուած , մէն մի ընթերցումն երեսուն եւ երեք մասի՝ որ է վարկա . իւրաքանչիւրն գրեթէ հինգ տնտովմամբ : Այս դասաւորութիւնէն շատ աւելի հին է միւսն՝ որ ամբողջ հաւաքածոյն տասն մանդալա կամ գրուագի կը տրոհէ , 85 անուակալայի կամ գլխու , որոնց պարունակութիւնն է 1017 Սիւկտա կամ նուագ եւ 10,580 հոիգ կամ չափք : Այս դասակարգութեանց նպատակն եղած է՝ միաչափ եւ միաձայն ներկայացունել ամբողջութիւնն , որուն արդիւնքն է յիւրատարութիւնն մտաց եւ հեշտին ըմբռնումն :

Հոիգվեդայի տասն գրոց առաջին եւ վերջինն զանազան բանաստեղծներու կը վերագրին . երկրորդն Դրիտսամադայի . երրորդն՝ Վիչվամիտրայի . չորրորդն՝ Վամադեւայի . հինգերորդն՝ Ատրեայ . վեցերորդն՝ Փարատվագիայ . եօթներորդն՝ Վասիշտայի . ութերորդն՝ Բանվայի . իններորդն՝ Անգիրասի : Մարթ է կարծել՝ թէ այս անուններէն ոմանք ստուգիւ էոութիւն ունեցող բանաստեղծներ ըլլան . ռակայն ինչպէս ըսինք առաջ՝ աւելի հաւանական է կարծելն՝ թէ այդ ամենն ենթադրական կամ նուիրական յորջորջումներ ըլլան . որոնց ոմանք այս ինչ եւ ոմանք այն ինչ գերդաստանի պաշտպանք նկատուելով՝ իրենց երկնած եւ երգած երգոց պահպանութիւնն անոնց անուան չքով ապահովեր են :

Հոիգվեդայի երգոց մի մեծագոյն մասն Խնդրա աստուածոյն ձօնուած է . որ է հնդիկ Արամադդն . միւս այլ մեծագոյն մասն Ագնի , հրոյ կամ կրակի : Այս ըստ կարգի արժանեաց կը հետեւին առ Միտր եւ Վարունա , առ Արեգակն եւ Լուսին , առ Սոմա աստուածըմպելին , առ Արչայոյսն , առ Ածվինաւս , առ Մարոտայս ռադմիկս , առ Վայո , առ համայն աստուածս առ հասարակ , առ Ադիտէ աստուածուհին , առ ստորին աստուածս :

Հոիգվեդայի երգոց վրայ յեցեալ է գլխաւորապէս ներկայ համեմատական դիցաբանութիւնն . վստն զի արիական ազգին աստուածութեանց ամենէն հին բանաստեղծական ներկայացուցիչք անոնք են :

Դարձեալ հնդիկ նախնական պատմութեան արևական ազգին ամենէն ճոխ դանձարանն սա է : Զիմմէր հնագէտն անցեալներն յատուկ գրով կը փաստաբանէր ահագին հնութեան ընդունած լոյսն Հռիփփեղայի ձեռամբ : Հնագոյն հովուական կենաց նուազեցական վիճակէն մինչեւ փեղեան զարգացումն՝ թէ քաղաքականութեամբ եւ թէ մտաւոր մշակութեամբ՝ կը գտնենք այդ գրոց մէջ :

Գալով Լամպլեղայի՝ Սոմայի մատուցման ժամանակ երգուած նուագներն կը պարունակէ յատուկ եղանակաւ . որով կրնանք նաեւ Սոմալեքա անուանել :

Երկու մասի կը բաժնուի սա . առաջինն ունի վեց պրապաղակա . որոց առաջին հինգը կը պարունակեն տասն տասնեակ տնտովներ . վերջինն՝ ինն տասնեակ : Այս յիսունինը տասնեակներու առաջին տասուերկուքն Ագնի նուիրուած են , վերջին տասուերկուքն Սոմայի , միջանկեալքն Ինդրայի : Երկրորդ մասն ինն պրապաղակա ունի , որ այլ եւ այլ երկրորդական բաժանումներու կը վերածուի . որոնք՝ ինչպէս կ'ըսէ Պ. Weber անձանօթ բաժանումներ են :

Յագորվեղայն կրկին բաժանումն ունի , ինչպէս յիշեցինք . սեւ եւ ձերմակ . զիսաւոր սարքերութիւնն յայսմ է՝ զի սեւոյն մէջ քնարականն եւ բացատրական լուծումն խառն են . մին միւսին մէջ մտած . մինչդեռ սպիտակին մէջ քնարերգականն եւ լուծմանց մասն բոլորովին անջատ են : Թէպէտ եւ երկուքին ալ նիւթն պատարագաց վրայ է՝ սակայն առանձինն քննադատութեան նիւթ ընծայած են երկուքն ալ : Սեւ Յագորվեղայն կը պարունակէ կրկին Սամհիտայ . մին Ապաստամբայի , որ ունին եօթն աղտակա , որք կը տրոհին 44 պրածնայի (խնդիր) , 651 անուպայի (զլուխ) , 2198 մասի , որ է քանթիքա : Միւսն է՝ կատրակամ , որ հինգ մաս ունի , որոց առաջին երեքն 40 ստանաքա ունի , այսինքն նուազք . չորրորդն հօտարի երգն է . իսկ հինգերորդն ձիոց :

Նոյնպէս Սպիտակ Յագորվեղայն ունի կրկնակ բաժանումն , որոց մին կանվայից կ'ընծայուի , միւսն Մադիանդայի . երկուքն ալ 40 արդիայա ունին . մադիանդիւայի քառասունք կը տրոհին 303 անուպակայի եւ 1975 կանդիկա կամ քա :

քայի : Վերջին 15 տախյայք վերջէն յաւելուած կը թուին : առաջին քսան եւ հինգն լուսնի ծննդեան եւ լրման՝ առաւօտու եւ երեկոյին՝ քառամսէից մտից եւ եղանակայ փոփոխման՝ Սոմայի նուիրման՝ կրակի զետեղման եւ քաւութեան երգերն ունին :

Վեդեան չորրորդ մեծ հաւաքածոյն կը կոչուի Աքարվա-վեդա : Աքարվան կրակի մեծ քրմապետն է , Ագնի նախան-ձորդն , որ Բրահմանի հետ նոյնացաւ . եւ աստի այս գրոյց առհասարակ կրկնակի անուէն Բրահմավեդա կամ Աքարվա-վեդա : Սակայն Բրահման կը նկատուի բուն իբր աղօթք եւ աղերս , մինչդեռ Աքարվա իբր աստուած ոք : Աթարվավեդայն կրկին օրինակ ունի , որոց մին միւսէն բաւական մեծ զանազանութիւն ցոյց կուտայ : Մին մողական ինդիերներով ծանրաբեռնեալ՝ որչափ ալ քննադատին մեծ ակործ եւ տեղեկութիւն չտայ՝ սակայն բրահմանին ամենէն նուիրականն եւ անզուգականն համարուած է : Վասն զի այդ մանտրայք՝ այդ իղձք՝ այդ ըղձականք՝ վահանք են եւ նետք եւ երկսայրիք՝ որով թշնամոյն անհնարին զօրութիւնն կը ջախջախի :

Այժմեան օրինակք 20 գրքեր են 38 պրակի վերածուած , 760 ի չափ երգերով :

Ինչպէս ըսինք ի սկզբան՝ Աքարվավեդա Վեդայից վերջինն է , թէպէտ եւ կարի վաղնջական մողական ձեւ եւ խօսք պարունակէ : Հաւաքածոյ կազմելով բնդհանրութեան մէջ չկրցաւ մեծ յարգ ստանալ . որով եւ իբրեւ կանացի անպատուեցաւ հրքեմն :

Աքարվավեդայի բնիկ պաշտօնեայն էր Աքարվան , Հռիգ-վեդայիցն՝ Հօտար , (աղաչաւոր) . Սամավեդայիցն՝ Ուտգատար (երգիչ , ուխտատար , ուխտակատար) . Յագորվեդայիցն՝ Աւ-վարիա :

(Շարայարեյի)

ՊԱՏԿԵՐ ԼԱՆՊԵՍՆ

Ե Ի

ԿՐՕՆՔ ԵՒ ԳԻՏՈՒԹԻՒՆ

(Շարունակութիւն տես թիւ 20)

Այսպէս սահմանի Յայտնութիւնն աստուածային . Յանդիմանութիւն գերաբուն ճշմարտութեանց կրօնից յաստուածուստ անտի առ մեզ :

Եզրակացութիւն . — Զի հնար եր յայտնել Աստուծոյ մարդկան զգերբնական ճշմարտութիւնս կրօնից :

Հնարաւոր է ամենայն որ ոչ է անհնարին . Այլ զի չէ յամենակալ Տեառնէ անհնարին յայտնել մարդոյ զգերաբուն ճշմարտութիւնս կրօնից ,

Ապա յայտնութիւնն աստուածային հնարաւոր է :

Յուցանի փոքրագոյնն . Դիցուք թէ անհնար իցէ Տեառն յայտնել զճշմարտութիւնսդ զայդոսիկ . զինչ անտի . ահաւասիկ . կամ Ա) զի այդ յաստուածակոյս կողմանէ անտի անհնարաւոր , եւ կամ Բ) ի մարդոյ անտի . զի ոչ զօրէ ընդունել զյայտնեալն : Այլ զի ոչ այսմ եւ ոչ այդմ չէ հնար՝ ապա ուրեմն հնարաւոր է յայտնել Աստուծոյ մարդկան զգերագոյն ճշմարտութիւնս կրօնից :

Յուցանի ա մասն փոքուն . Այդ անհնարաւորութիւն չէ յաստուածուստ անտի , զի եթէ այդպէս ինչ՝ ապա տգիտանայ Աստուած կամ զճշմարտութիւնս ինչ , որով եւ ոչ իսկ հնարի յայտնել զայդոսիկ , եւ կամ թէ զիտէ զամենայն , այլ չէ ձեռնհաս զոր զիտէն յանդիմանել մարդոյ : Բայց զի Աստուած ամենիմաստ է եւ տգիտութիւն ի նմա չիք եւ ոչ մի , ջրի առաջինն . եւ զի ամենակալ է եւ ամենազօր , երկրորդն ցնդի զի զոր մարդոյ շնորհեաց զայլս ուսուցանել՝ ինքն ի նմին ոչ տկարանայ :

Յուշանի մասն ք փոքուն . Չէ եւ ի մարդոյ անտի . զի մարդ մտացի է , եւ աննիւթական կարողութեամբդ այդուիկ հոգւոյ ազատ յամենայն արգելից կարէ խելամուտ լինել ամենայն ճշմարտութեանց առաջադրելոց ինքեան : Չի միտք մեր ոչ են իբրեւ զզգայարանս սահմանափակ . որպէս տեսանելիք միշտ զգունով , քիմք զճաշակաց , հոտոտելիք զհոտոց յածին . լսելիք զձայնից . չօչափելիք զմարմնոց : Այլ իմացականն զէն երկսայրի է , յաջ եւ յահեակ ձգի , առ հասարակ իմանայ եւ զխորս քննէ , դատի եւ տեսանէ եթէ իցէ ճշմարիտ : Սոյնպէս եւ ի գերբնականս ի խոյզ եւ ի խնդիր լինի ճշմարտութեան : Եւ արդ չէ ի մարդոյ անհնարին այդ . զի մարդ կարող է ընդունել զճշմարտութիւնս զորս միանգամ Աստուծոյ կամք իցեն յայտնել նմա :

Արդ չէ անհնարին յայտնութիւն գերբնական ճշմարտութեանց կրօնից ոչ առ ի յԱստուծոյ եւ ոչ ի մարդկանէ .

Բայց զի որ ինչ չէ անհնարին հնարաւոր է .

Ապա հնարաւոր է առ ի յԱստուծոյ յայտնութիւն զերարքուն ճշմարտութեանց կրօնից :

Առարկութիւն . — Անհնար է Աստուծոյ յայտնել զայն ինչ զոր չէ հնար մարդոյ ճանաչել յայտնապէս .

Բայց զի չէ հնար մարդոյ ճանաչել զգերագոյն ճշմարտութիւնս յատնապէս .

Ապա՝ անհնար է Աստուծոյ յայտնել զայնոսիկ :

Պատասխանի . — Մերթեմ գնախորդն . Չի ի խորհուրդս եւ ի ճշմարտութիւնս յայտնեալս երկու ինչ զանազանին , բառք եւ գոյք նոցին : Բառքն որով առաջադրութիւնք կազմին՝ հարկ է զի յայտնիք իցին եւ սրոյք , բայց ոչ սոյնօրինակ եւ զօյք նոցին : Որպէս յասելն Սրբոյ Հօրն մերոյ Լուսաւորչի՝ Մի է բնութիւն եւ գոյութիւն Երրորդութեան . որով սկիզբն տայ Յաճախապատում գրոց , եւ Մի է բնութիւն աստուածութեան եւ անփոփոխ իսկութեան ամենասուրբ Երրորդութեան . ո՛րք ոչ ի միտ առնու զբառսք մի , բնութիւն , գոյութիւն , աստուածութիւն , իսկութիւն , երրորդութիւն , ամենասուրբ , անփոփոխ , եւայլն . բայց դարձեալ ո՛րք կարիցէ ի միտ առնուլ զգօք նոցին կատարեալ . եւ այս իսկ

խորհուրդ է . զի եթէ ոչ Աստուծոյ յայտնեալ մեզ զայդ՝ չէաք
բաւական գիտել :

Առարկութիւն . — Ձէ հնար Աստուծոյ յայտնել մեզ զայն
ինչ եւ ոչ մարդոյ հաւանել ընդ այն ինչ զոր չիմանայն .

Եւ վասն զի ոչ իմանամք մեք զգերբնական ճշմարտու-
թիւնս :

Ապա չէ հնար Աստուծոյ յայտնել մեզ զայն եւ ոչ մեզ
հաւանել ընդ այն .

Ուստի անհնարին է առ ի յԱստուծոյ եւ առ ի մարդկանէ
յայտնութիւն :

Պատասխանի . — Մերժեմ գմեծագոյնն . Գիտել պարտ է
այդպիսեաց որք ասեն՝ եթէ չէ հնար մարդոյ հաւանել ընդ
որ ոչ իմանայն՝ եթէ ինդիր մեծ ընդ ծանօթութիւն գո-
յութեան իրիք , այս է լինելութեան , եւ ընդ ծանօթութիւն
բնութեան նորա . Առ ի գիտել զգոյութիւն իրիք չեն պէտք
գիտելոյ զբնութիւն նորին . այսպէս , Մարդ՝ թէպէտ եւ տըխ-
մար ոք՝ ճանաչէ զգոյութիւն լուսոյ , այլ բնութիւն նորին եւ
յիմաստնոց անգամ անգիտանայ : Այսպէս եւ չինական ոք գի-
տէ զզօրութիւն խանդումանդի ի ձգել զերկաթ , բայց զինչն
նորա ո՛ր ոք եւ յիմաստնոց անտի վստահեացի ասել :

Այսպէս ամենեցուն յայտնի է զի ի շնչել զարնային
հոգմոց՝ պտկին տունկք , ծլին , ծաղկին . բայց ո՛վ ի մարդ-
կանէ զինչն եւ զորպէսն պատմիցէ առանց յերկրիս տատամ-
սելոյ : Այս ամենայն յայտնապէս յանդիման առնէ մեզ՝ թէ
զիարդ զիւրին իցէ մեզ անգէտ բնութեան իմիք գտեալ՝ սա-
կայն գիտել զգոյութիւն նորա . եւ այսպէս հաւաստի՝ եթէ
ո՛րպէս հնար է մեզ հաւանել ընդ ճշմարտութիւն ինչ եւ ընդ
խորհուրդ յայտնեալ , թէպէտ տգէտք իցեմք բնութեան նորա :
Այսպէս յայտնէ մեզ Աստուած զգոյութիւն սրբոյ Երրորդու-
թեան , բայց ոչ եւ զբնութիւն նորա . զի այդ հանդերձելոյ
կենայ է :

*

(Շարայարեի)

Պ Ա Տ Մ ՈՒ Թ Ի Ի Ն

ՍՐԲՈՒՀԻ ՄՈՆԻԳԱՅԻ

ՅԱՐԳՄԱՆԵՑ

ՅՈՂԱՆՆԵՍ Վ. ԱՔԻԿԵԱՆ

(Շարունակութիւն տես թիւ 20)

Դիւրին է մտաբերել ուղղափառաց գեր ի վերոյ ուրա-
խութիւնը , երբ՝ հերետիկոսութեան եւ ապականութեան մէջ
ընկղմած երկրին վրայ , կը տեսնան այն անմահական տաճա-
րին կամաց կամաց բարձրանալը . քար մը այսօր , քար մը
երկրորդ օրը , ամէն օր նոր եւ սքանչելի աշխատասիրութիւն
մը . հազար հարիւր եւ երեսուն երկասիրութիւնք քառասուն
տարուան մէջ . օր օրուան վրայ աշխարհքիս զարմանքն ալ
կ'աւելնայ , եւ այնպիսի հառաչանքներ կը պատճառէ , որոնք
մինչեւ մեր ականջը կը հասնին : Մէկ կողմէն մինչդեռ քրիս-
տոնէաւփայել պարծանքով մը ամէնուն սիրաւ կը ցնծայ . միւս
կողմէն մարդս իր արցունքները չկրնար զսպել , երբ կը մտա-
ծէ որ այն անհամեմատ անձը , այն հրաշալի տաճարը քրիս-
տոնէից մէջ ամենահեզ , ամենախոնարհ , ամենաղքատ , ա-
մենամաքուր եւ ամենասուրբ անձն է : Յիրաւի մեծ հանճա-
րէն դուրս ցաթկած կայծերն աղօտ նշոյններ կը սեպուին՝
բաղդատամբ իւր սրտէն բղխած բոցափառ սիրոյ հրոյն հետ .
Աստուծոյ սէրը կը սպառէ զինքը . եւ սիրոյ հետ՝ կ'աւելնայ
նաեւ աշխարհիս համար ունեցած ատելութիւնը , արարած-
ներէն հեռանալու փափաքը , մահուան բաղձանքը : Աղքա-
տութեան համար ունեցած սէրն՝ ամենափոքր պարագայից
մէջ ալ յայտնի կ'երեւայ . բնակութիւն անպաճոյճ , անկողինը
պինդ , սեղանը չափաւոր , հագուստը՝ պարզ կղերին հագածն

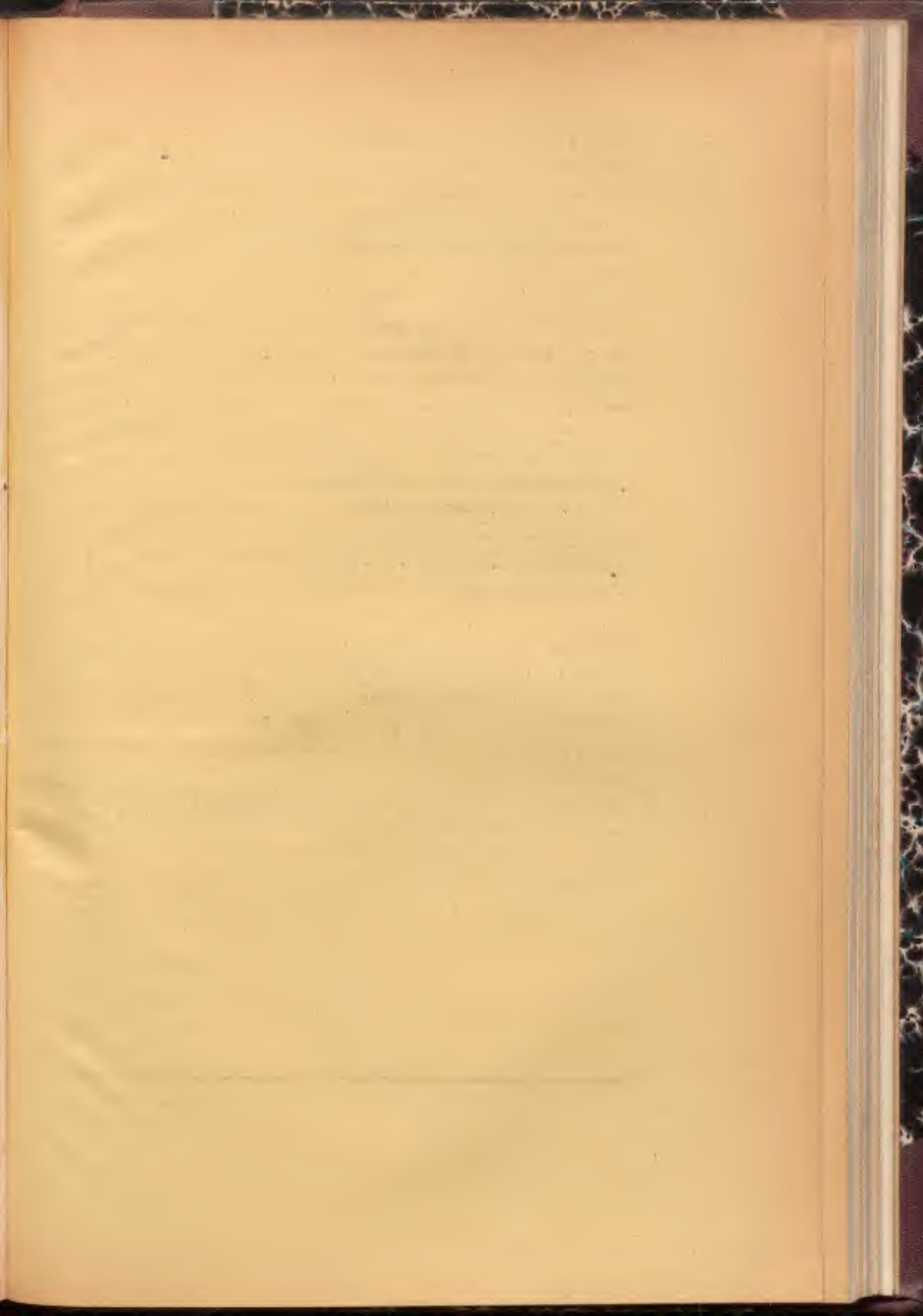
է : Հարուստ պատմութեաններ ընծայ բերողներուն՝ իր շնորհակալութիւնը մատուցանելով , անուշ ժպիտով մը կը մերժէր՝ ըսելով . « Եպիսկոպոսի մը թերեւս վայլէ սա , բայց Օգոստինոսի համար շատ աղւոր բաներ են , ինչու որ ինքն աղքատ եւ աղքատ ծնողաց զաւակ է » : Ուրիշ անգամ մ'ալ կ'ըսէր թէ՝ « Հարուստ զգեստ հագնելու կ'ամչնամ . վասն զի իմ վիճակիս եւ քարոզելու համար ունեցած պարտաւորութեանցս հետ չհամաձայնիր . ծերութենէ կորացած մարմնոյս , ճերմկցած մազերուս չվայլեր ամենեւին » : Այս սովորութեան անդամ մը սոսկ զանցառութիւն ըրած է , եւ ասոր ալ իւր սրտին փափկութիւնն եղաւ պատճառ . երիտաւարդ օրիորդ մը՝ իր քահանայ եղբորը համար պարեգօտ մը բանելով , լի ուրախութեամբ կուգար ընծայելու զայն իրեն . Հիպպոնա հասածին պէս , քահանայ եղբայրն ալ հիւանդ կ'իյնայ , եւ կը մեռնի առանց հագուելու քրոջը բերած նոր պարեգօտը : Անպատմելի ցաւոյը մէջ , Օրիորդը սուրբ Օգոստինոսին կ'ընծայէ զայն . հեզանդի եւ գորովագութ ծերունին մխիթարելու համար թշուառ աղջիկը , կը հագնի մէկէն այն պարեգօտը եւ կը խոստանայ իրեն գործածելու զայն մինչեւ որ հիմնայ :

Հապա այս սիրտը՝ զօրն որ աստուածային սէրը բարի-նորոգած եւ երկրային կապերէն բոլորովին արձկած էր , ինչ հրեշտակային մաքրութիւն մը չբուրէր , եւ մաքրութեան այն անարտոյ ծաղիկն ինչ գողտրիկ զգուշութեամբ , ամօթխածութեամբ եւ պարկեշտութեամբ չխնամեր , չսուցաներ : Յիշելով միշտ իւր անցեալ թերութիւններն , եւ ինքզինքը ամենաօկար մարդկանց կարգը զատելով , իւր բնակութեան մէջ կնիկ մարդ մը բնաւ չընդունիր , եւ այս կանոնին՝ իւր քրոջ եւ քեռորդուց համար ալ բացառութիւն չընէր , թէպէտ եւ բոլոր սրտով կը սիրէ զանոնք . բայց զիտէ որ իւր յարկին տակ ընդունելով զանոնք , ուրիշ կնիկ մարդիկ՝ բարեկամութեան անուամբ , տեսութեան պիտի գային . եւ այս բանս չըվայլեր՝ կ'ըսէ , Օգոստինոսի բնակութեան մէջ , եւ այս խօսքն այնպիսի խոնարհութեամբ մը կ'արտասանէր , որ մարդու աչքերէն արցունք կը քաշէր :

Կրնանք ըսել որ Օգոստինոսի խոնարհութիւնը բոլորովին աստուածային է . ոչ ոք թերեւս իրեն չափ աշխարհիս համարմունքը վաստրկած է . բայց որչափ մարդիկ զինքը կը գովեն՝ կը բարձրացնեն , այնչափ աւելի ինքն իւր ոչնչութեանը

մէջ կ'ընկղմի : « Օգոստինոսը դուք չէք ճանչնար » կ'ըսէր շարունակ : Եւ ինքզինքը լաւ մը ճանչցնելու , եւ այն տի-
եզերահոչակ զարմանքը եւ համարմունքը դադարեցնելու դիտ-
մամբ , յանկարծ ի լոյս կ'ընծայէ խոստովանութեանց գիրքը .
մարդիկ նախ եւ առաջ կ'ապշին՝ կը մնան . բայց շատ չտեսնելով
ապշութիւններն հիացման տեղի կու տայ : Ո՛հ , յիրաւի կայ
տեսակ մը հրապարակաւ խոստովանութիւն մը՝ որն որ դժ-
ուարութիւն չունի . բայց երբ կը լսենք Օգոստինոսի ձայնը ,
որ իւր մեղքերը կը խոստովանի . երբ կը տեսնենք , որ՝ փո-
խանակ խոստովանելու միայն երիտասարդութեան անկար-
գութիւնները , պատահականութեան յանցաւոր կապակցու-
թիւնները , փոխանակ պատմելու սոսկ Աստուածատրին ծը-
նունդը , եւ այն բաներն որ ամէնուն ծանօթ են , եւ որոնց-
մով վիպասանութիւն մ'ալ կրնար յօրինել , կը մտնայ իւր խղ-
ճին խորը , եւ հոնկից ամենածածուկ եւ ամօթալից դադո-
նիքներն ալ դուրս կ'ը հանէ . երբ կը մտածենք որ խոստո-
վանութեանց գրքին քանի մը էջերուն մէջ , այն կրկին ան-
կումները պատմելով , ոչ միայն իւր հաւատքն եւ խիղճը՝
այլ նաեւ իւր պատիւն եւ հաւատարմութիւնը կը մատնէ ,
ոտնակոխ կ'ընէ , եւ կը ստիպէ զմարդ յակամայ կամ պատ-
կառելու Օգոստինոսէն . նա մանաւանդ երբ կը մտածենք որ՝
այն էջերը գրողն եպիսկոպոս մ'է , փառաց վերին զաղաթը
հասած ալեւոր ծերունի մը , եւ այն տողերն՝ ինքը կամովին ,
իւր քահանայից , հաւատացելոց եւ համօրէն Եկեղեցւոյ առ-
ջեւ կը դնէ , գովասանաց անտանելի աղմուկը լռեցնելու
դիմամբ , ո՛հ , այո՛ , ահա տարիկ այս է խոնարհութեան ծայ-
րագոյն եւ հիանալի կէտը . եւ այն դիւցազնակոտն առաքի-
նութեան վրայ պատմութեան մէջ սոսոր նման վսեմ օրինակ
մը բնաւ չենք հանդիպիր :

(Շարայարելի)

ՊԱՏԿԵՐ տաւն եւ հինգ օրը մի անգամ կը հրատարակուի

Բաժանորդագրութեան տարեկան գինն է
Կ. Պօլսոյ համար 40 դահեկան.
Գաւառաց եւ օտար երկիրներու համար
բղթատարի ծախքն ի միասին հաշուելով 50 « «

Խորաքանջիւր թիւ 2 դահեկան

ՊԱՏԿԵՐԻ խմբագրատունն է ի Բերա, Եեշիլ փողոց
թիւ 1, ուր պետք է դիմել բաժանորդագրութեան եւ թերթին
վերաբերեալ այլ ամենայն խնդրոց համար :

RÉDACTION DU BADGUERE

Constantinople, Péra, rue YÉCHIL N ° 1

معارف نظارت جلیله سنک رخصتیه طبع اولنمشر